

EL BALL DE BUDA

per Ramon Miró i Baldrich

PROPÒSIT

Vam parlar ja de la realització d'aquest ball a la vila de Bellpuig en el nostre estudi sobre el teatre a Bellpuig durant l'Edat Moderna.¹ Les dades bàsiques sobre la realització del ball a la vila no han variat i les rescatarem del treball esmentat.

La vigoria amb què va consolidant-se, però, a Bellpuig, el grup de cavallets i l'ocasió que es pugui fer de nou aquest ball, que fou un dels balls típics de celebració festiva en el segle XVIII, ens han animat a retornar al tema i posar les bases per a fer més fàcil aquesta possible reintroducció del ball.

Sense haver-se'n conservat la lletra, potser hem de parlar més de la possibilitat d'una aproximació hipotètica, o simplement de nova creació, tot tenint en compte –això sí– les dades que, dels diversos llocs on es representà i les diverses notícies que n'ha quedat, en podem pouar.

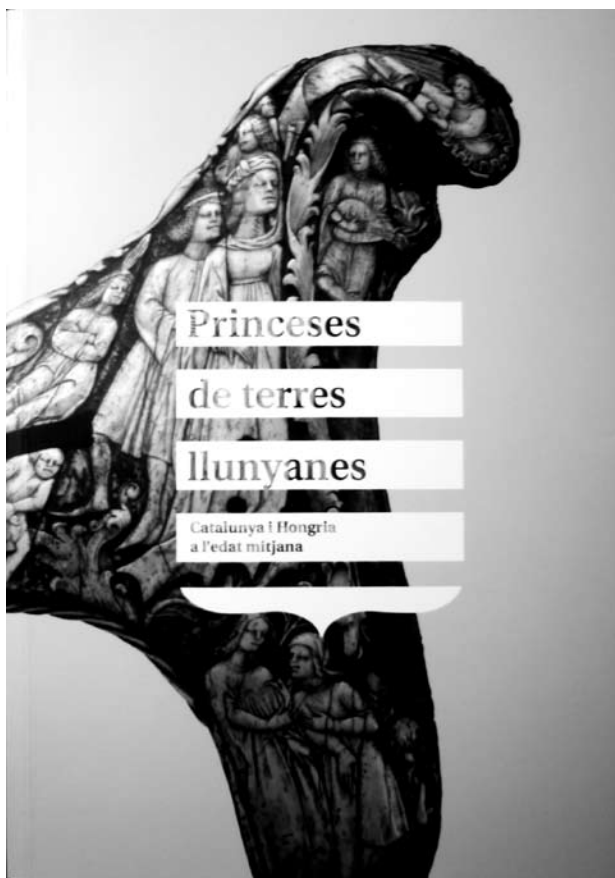
De portar-se a bon terme la restauració del ball, podrem afegir així el nostre ajut a aquesta recuperació que, des del Congrés dels Balls Parlats a la Catalunya Nova, que se celebrà a Tarragona el 1990, ha estat a les comarques tarragonines on s'ha concentrat, tot i venir d'una tradició originada en el segle XVII i expandida en els segles XVIII i XIX, en què l'espai geogràfic era més ampli, i ens enllaçava de manera prou estreta amb el “dance” aragonès i, fins potser, amb les “pastorales” basques.

EL FET HISTÒRIC

Buda, tot i tenir origen celta, fou des de l'edat mitjana una ciutat germànica, situada a la riba dreta del Danubi i, ja cap a finals de l'Edat Mitjana, prengué força

---

1.- “El teatre a Bellpuig durant l'Edat Moderna”, a *Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, núm. 15 (Bellpuig, 2002), pàg. 19-53.

Llibre publicat en ocasió de l'exposició Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'edat mitjana (Barcelona, 2009)

més importància que Pest, edificada enfront, a l'altra riba del Danubi. Al segle XIII, Bela IV la reedificà i féu construir el castell.

Tant Buda com Pest tingueren nombrosos assetjaments i conquestes amb períodes de domini per part dels turcs. Essent ocupada pels turcs amb continuïtat durant un segle i mig, l'últim assetjament important de la ciutat a l'Edat Moderna fou el de Carles de Lorena, el 1686, que l'alliberà dels turcs de manera decisiva; no serà fins al segle XIX que podrem parlar de nous assetjaments, en aquest cas per exèrcits russos, però també de la unió de les dues ciutats en una de sola, Budapest, que constituí la capital d'Hongria.

La conquesta de l'any 1686 fou realitzada per l'exèrcit de la Lliga Santa, comanat per Carles V, duc de Lorena, tot i que les desavinences amb el rei francès, Lluís XIV, li impediren de ser reconegut formalment com a tal i de residir al ducat; entrat al servei d'Àustria, féu decisives campanyes contra els turcs, fins assolir

Gravat que representa el castell de Buda al segle XVI.

el triomf més decisiu a Mohacs; també comanà diverses campanyes bèl·liques contra el rei francès.

Aquesta guerra turca comportà un notable interès a Catalunya; Barcelona destaca per ser la ciutat de la península on més impresos s'editaren contemporàniament al setge turc de Viena i el seu alliberament, i també a la conquesta de Buda.² La notícia de la conquesta de Buda fou difosa com un triomf important dels exèrcits imperials. El rei d'Espanya, Carles II, de la casa d'Àustria, féu trametre avís a les ciutats i viles principals del seu regne perquè celebrassin la victòria. El virrei a Catalunya envià l'avís i, probablement, fou aquesta victòria la més celebrada a l'àmbit català després de la de la batalla de Lepant, del segle anterior.

La Lliga Santa fou un exèrcit instituït a proposta del papa Innocenci XI, el 1683, per lluitar contra l'Imperi Otomà, just quan aquest havia iniciat una nova expansió amb l'atac contra Àustria, aquell mateix any. L'assetjament turc de Viena i la victòria final cristiana afavoriren l'ampliació de l'exèrcit de la Lliga; i sabem que la presència de catalans, tot i reduïda, hi fou significativa, molt més que la

2.- Montserrat Vila i Pere Molas han resseguit aquestes edicions barcelonines. Sobre la defensa de Viena, el 1683, es publicaren set impresos. I el 1686, any de la presa de Buda, se'n publicaren setze. Agustí ALCOVERRO, "Catalans a les guerres turques (segles XVI-XVIII)", al catàleg-llibre col·lectiu de l'exposició *Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'edat mitjana* (Barcelona, 2009), pàg. 433-443, pàg. 434.

ANALES
DE
CATALUÑA
Y EPILOGO BREVE

DE LOS PROGRESSOS , Y FAMOSOS HECHOS DE LA NACION
Catalana , de sus Santos , Reliquias , Conventos , y singulares Grandezas ; y de los
mas señalados , y Eminentes Varones , que en Santidad , Armas , y Letras han florecido
desde la primera Poblacion de España Año del Mundo 1788. antes del
Nacimiento de Christo 2174. y del Diluvio 143. hasta el
presente de 1709.

DIVIDIDOS EN TRES TOMOS:
TOMO PRIMERO.

CONTIENE LOS SVCESSOS DESDE LA PRIMERA POBLACION
de España , hasta el Año de 1163.

S U A V T O R
DON NARCISO EELIV DE LA PEÑA Y FARELL , CAVALLERO DEL
Orden de San-Tiago.

CONSAGRALE
A LA MAGESTAD SVPREMA
DE CHRISTO CRVCIFICADO.

CON DOS COPIOSOS INDICES.
EL PRIMERO DE LOS LIBROS , Y CAPITVLOS: Y EL SEGVNDO DE
todo lo particular , y notable por el orden Alfabetico.

CON LICENCIA DE LOS SVPERIORES.

BARCELONA: Por JOSEPH LLOPIS Impressor , Año 1709.

A costa de { JUAN PABLO MARTI , JUAN PIFERRER , } Libretos:
JAYME BATLLE , JOSEPH LLOPIS , y JAYME SVRIÀ. }
Vendense en sus Casas en la Libreria , Plazas del Angel , y San-Tiago , y Calle de la Paja.

Pintura de Frans Geffels, Buda ostroma 1686-ban (del segle XVII). Representa el setge i la conquesta de Buda pels exèrcits de la Lliga Santa (Wikimedia).

de soldats de la resta de territoris de la península ibèrica. Agustí Alcoberro n'ha resseguit les traces a través de l'historiador Narcís Feliu de la Penya, el qual als *Anales de Cataluña* (1709) explica:

“A 10 de marzo [de 1686] se publicó el jubileo plenísimo concedido por Su Santidad a los que asistiessen a la guerra de Ungria, con sus personas o limosnas. Acudieron fieles el zelo y piedad catalana en general como pudieron con los donativos y más de ciento y cinquenta con sus personas, sólo llegando allí algunos ochenta; de éstos, sesenta se hallaron en las guerras y asedio de Buda y en otras ocasiones, manifestando su valor, en crédito de la nación, siendo los primeros en los avances y sacrificando los más gloriosamente su vida en defensa y testimonio de la constancia de la fe catalana.”³

És curiós constatar com no era l'exèrcit enemic el perill principal, en aquells temps, quan hom havia d'anar a combatre lluny de la pròpia pàtria. Així, dels cent cinquanta catalans que hi anaren per guanyar el jubileu papal –avui farien el camí de Sant Jaume–, trobem que ja només hi arribaren uns vuitanta, i d'aquests, només uns seixanta pogueren participar en els enfrontaments. I, com a baula final -honrosa i trista alhora-, consta que foren dels primers en l'avançada de l'exèrcit i, per tant, també dels primers a caure ferits o morts. D'aquí que hom faci alhora la celebració festiva de la conquesta i el lament pels morts en la batalla.

3.- Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Catalunya*, ed. facsimilar, Ed. Base (Barcelona, 1999), volum III, pàg. 388-391. Citat per Agustí ALCOBERRO, op. cit., pàg. 435.

LES CELEBRACIONS IMMEDIATES

Jenaro Alenda donà notícia de dos fulletons impresos en ocasió d'aquestes celebracions. L'un és un romanç que explica la celebració feta pel rei i la seva comitiva; i l'altre, la celebració que es féu a Osca.⁴

Els títols són:

Romance á la salida del Rey Nuestro Señor, á dar gracias á Nuestra Señora de Atocha, sabado doze de Octubre, este año de mil seiscientos y ochenta y seis, por la buena nueva de Buda (sense lloc ni data d'impressió).

I:

Dias geniales, empenyo-sagrado, y profano, con que la generosidad de Huesca ha celebrado el feliz assalto, y toma de Buda, en favor de las armas imperiales.- Culto ofrecido á Maria SS. Especialísima Patrona de Vngria.

Si el primer és un romanç que descriu la comitiva del rei i l'ornament dels carrers a la celebració, el segon, escrit per José Cabrero y López, batxiller en filosofia d'Osca, explica les festes celebrades a Osca els dies 2, 3, 4 i 5 de novembre de 1686, amb focs artificials, justes i toros.

El mateix any, Bances Candamo va compondre amb aquesta temàtica la comèdia de tramoia *La restauración de Buda*. Consta que fou estrenada el quinze de novembre de 1686 al Retiro (Madrid), per les companyies de López i Mosquera, tot acompanyant-la de la seva lloa introductòria.⁵

A l'àmbit dels països catalans, sabem que a València, el Consell municipal i el Capítol catedralici estaven enemistats i el Consell no acudí al *Tè Deum laudamus* de la Seu. Sí que organitzaren il·luminacions per la ciutat.

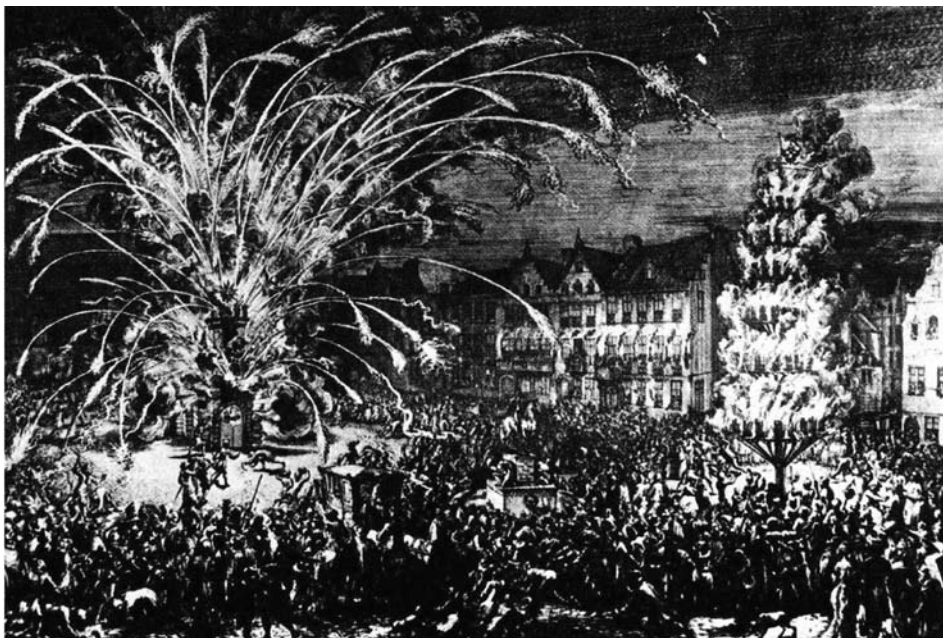
En canvi, a Castelló, la celebració fou prou completa. Ho explica Joan A. Baldas al llibre de la província de Castelló:

“1686.- Celébrase en Castellon con Te-Deum, iluminaciones, toros y otros festejos la toma de Buda. De este hecho dieron cuenta los jurados de Castellon al Consejo en estos términos:

«Per quant en 24 dels correns se tingué notisia que en la ciutat de Valencia es feyen lluminaries per quant lo Sr. Emperador de Alemania de Romans y los de la Lliga Sagrada havien possat en mans del Christianisme la ciutat de Buda que tiranicament obtenia el barbaro Turch per espay de cent cuarenta anys poch

4.-Jenaro ALENDA Y MIRA, *Relaciones de solemnidades y fiestas públicas de España* (Madrid, 1903), núm. 1474 i 1475, pàg. 432.

5.- Vegeu Héctor URZÁIZ TORTAJADA, *Catálogo de autores teatrales del siglo XVII*, volum I (A-LL). Fundación Universitaria Española (Madrid, 2002), pàg. 153. Fa constar que el manuscrit de l'obra es conserva a la Biblioteca Municipal de Madrid, Ms. 1-141-6.

Celebració de la presa de Buda, a Brussel·les, amb focs d'artifici. (Wikimedia)

mes ó menys, de la cual la Santa Fé Catholica queda victoriosa, per só en acció de gracies ab benefici tan singular, en el dia de 25 se cantá el *Tè Deum laudamus* se celebrà missa conventual y predicà el Dr. Joseph Breva vicari de la Parroquia de dita Iglesia, se feu processó general ab la assistensia de totes les comunitats, es corregué en la nit un toro albardat de cohets, es despararen les columbrines y los morterets y es feren les lluminaries.»⁶

A Barcelona, la notícia apareix al *Manual de Novells ardiits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*. Amb data de novembre de 1686, diu:

“El dilluns, 4 de novembre, es va tenir Consell de Cent, i es llegí una carta del rei “donant avís a la Ciutat com las armas imperials havian rendida la gran ciutat de Buda en la Ungria y que se fessen las demostracions acostuma fer la present Ciutat en semblants ocasions. Y deliberà la present Ciutat fer lo *Tè Deum* de gràcias a sa divina Magestad y alimàrias per tota la present ciutat y professó com llargament en dit concell de cent és de veurer.”⁷

L'endemà, dimarts, cinc de novembre, celebraren el *Tè Deum* a la Seu, on assistiren els consellers amb les gramalles, el virrei amb el consell reial, els ca-

6.- Juan A. BALBAS, *El libro de la provincia de Castellón* Imprenta y librería de J. Armengot (Castelló, 1892), pàg. 714.

7.- *Manual de Novells ardiits...*, volum XX (1679-1691), (Barcelona, 1966), pàg. 265.

nonges celebrants i el bisbe. I continua informant: “se commensà lo *Te Deum* ahont assistí sa illustríssima, anant sa excelència y concell real y senyors concellés darrera lo gremial, se feu la professó per tota la isglésia fins al altar major y en ser acabada sa illustríssima y tot lo clero se'n anà, après sa excelència y los senyors concellés acompanyant sa excelència fins al portal major.”⁸

Consta després que, la nit d'aquell mateix dia cinc de novembre, començaren les alimares, i es continuaren les nits dels dos dies següents.

Res no hi ha apuntat per al divendres, dia vuit. Al dissabte, però, es féu la processó general:

“[PASSADA DE LA PROFESSÓ GENERAL PER LA PRESA DE LA GRAN CIUTAT DE BUDA]

DISSAPTE, a 9 de dit.- En aquest dia a la tarda se feu la passada de la professó general per la presa de la gran ciutat de Buda en Ungria y se feu com la del dia de la extenció del rezo de la gloriosa santa Eulàlia.”⁹

La festa a Barcelona, doncs, comportà quatre dies de celebracions: *Te Deum laudamus* el primer dia a la catedral i alimares a la nit; dues nits més d'alimares i, finalment, salt d'un dia per arribar al dissabte, en què se celebrà processó general.

De Barcelona parteixen avisos amb carta del virrei per a la resta del Principat.

La celebració a Tortosa sí que presenta alguns elements especials, puix que derivà en la composició d'una obra en llatí i castellà, típicament barroca, conservada fragmentàriament, la qual fou escrita en els fulls en blanc inicials d'un llibre de mitjan segle XVI, probablement pertanyent al convent de carmelites descalços de Tortosa, al qual devia pertànyer el “Ego Frater Michael a Dionisio” que consta manuscrit –per la mateixa mà que el text, apunta l'editor, tot indicant una possible autoria i un segur autor de la còpia- a la pàgina 5.

Descoberta aquesta obra a la biblioteca particular de mossèn Manuel Vinya, fou editada, el mateix any, per Ramon Miravall: ANÒNIM, *Epigrames i sonets per la conquesta de Buda* (transcripció i pròleg Ramon Miravall).¹⁰

8.- *Manual de novells ardits*, op. cit., pàg. 265. Hem donat només un fragment del text, però en el text complet queda clar que quan parlen de sa excel·lència es refereixen al virrei, i quan parlen de sa il·lustríssima es refereixen al bisbe.

9.- *Manual de novells ardits*, op. cit., pàg. 266.

10.- Els llibres Dertosa. Col·lecció Dertosa, 8. Sèrie Nabí de poesia, 1. Tortosa, 1980

L'inici del text, tot i que ens porta ja a l'any següent al de la conquesta,¹¹ deixa clar que el text escrit fou representat a Tortosa en les festes de celebració per la presa de Buda:

“1687

Yuan

Juan

Los licenciados de la Universidad de Tortosa, con sus cavallos mui enjaezados y un carro triumphal mui vistoso, cantando la canción sigiente y representando las demas epigramas y dichos en particular en la plaça delante de toda la Ciudad en las fiestas que hizo por aver ganado los Christianos la Ciudad de Buda en la Ungria.” (pàg. 17)

En el text, els únics personatges singularitzats són l'Àngel del Danubi i l'Àngel de l'Ebre, a més d'un genèric “Todos”, que s'afegeix com a cor en algunes recitacions conjuntes, i d'una numeració de l'1 al 10, que va apareixent i que podria correspondre també a un repartiment de textos a dir entre els cavallers que fan la cavalcada, innominats i només numerats. El fet de trobar-se també Tortosa construïda a la vora d'un riu fa que l'autor dels textos utilitzi aquesta semblança, així com la protecció de l'àngel, per donar un sentit cristià i diví a la història de les respectives poblacions.

Al nostre entorn, sabem que a Lleida fou tractat el tema en consell celebrat el dotze de novembre de 1686 i acordaren celebrar missa solemne i processó general a la Seu en sufragi dels soldats morts “pel major augment de la Cristiandat, amb motiu que les tropes de l'Emperador han guanyat als turcs la plaça de Buda.”¹²

A Cervera, celebraren consell també el mateix dia dotze de novembre, en què informaren que el veguer havia rebut carta del virrei Marquès de Leganés en què demanava per ordre del rei que “se fasse en lo present Principat algunes

---

11.- El mateix any de la conquesta, fou celebrat el fet a Tortosa també amb il·luminacions i celebració religiosa, com especifica Enric Querol, que fa referència també a la troballa del manuscrit: “A Tortosa ens n'ha quedat constància gràcies al sermó que va llegir Fr. Lluís de Barutell i d'Erill, rector dels Reials Col·legis: Mudanzas de la fortuna en los muertos y firmeza del amor en los vivos, imprès el 1686. En el sermó es mencionen les festes com a ja celebrades: “Ayer ardiendo en luzidas luminarias, con más ventaja y felicidad que Troya, esta Fidelíssima y Exemplar Ciudad, ardían en júbilos los hidalgos coraçones de sus moradores”. Afortunadament, la troballa de mossèn Vinya d'un manuscrit sobre aquestes festes, editat per Ramon Miravall [1980], ens permet conèixer altres particularitats d'aquestes celebracions, com ara el text d'un espectacle teatral representat per “los licenciados de la Universidad de Tortosa”, en el qual es fa palès com un carro triomfal, precedit per una cavalcada, recorria la ciutat “representando” epigrames, cançons i una peça teatral.” Enric QUEROL COLL, *Tortosa, república literària (1475-1800). Catàleg biobibliogràfic d'escriptors i obres anònimes*. Consell Comarcal del Baix Ebre (Edicions del C. C. del B. E., 3). Tortosa, 1999, pàg. 49.

12.- Notícia recollida de l'Arxiu Municipal de Lleida, registre 450, foli 232, Consells, per l'historiador Josep Lladonosa. Vegeu Josep LLADONOSA i PUJOL, *Història de Lleida*. Imp. Camps Calmet, volum II (Tàrrrega, 1974), pàg. 551, nota 174.

demostracions de alegria y acsió de gràcies de la presa de Buda y alguns sufragis per les ànimes dels fells Christians són morts allí”, i determinaren que es fes festes i una processó general, així com un ofici de difunts amb assistència de tots els religiosos dels convents. I que els dos dies abans del dia de la processó i la nit d'aquell dia es facin lluminàries.¹³

A Bellpuig, sembla que arriba abans la nova, de part dels senyors de la baronia. Com que són els patrons de la Unió de preveres, manen que per celebrar la victòria de Buda els reverends cantin un *Tè Deum laudamus* amb l'assistència del poble. El consell de tretze d'octubre determina que es deixi a la disposició dels paers.¹⁴

EL BALL DE BUDA DINS DELS BALLS PARLATS

Hi ha un títol genèric al qual pertany, que seria el del ball de moros i cristians. És un dels balls amb més difusió i varietat, present als “dances” aragonesos i amb ampli desenrotllament al País Valencià.

Tot i que hi ha qui l'encasella dins dels balls profans, preferim considerar-lo dins el grup dels històrics o historicollegendaris, puix que sempre hi ha un referent històric a què tramet. A banda, és també el tipus de ball històric que conserva millor el referent cristià, perquè la lluita representada, més enllà d'una lluita per territoris, és també una lluita religiosa que s'inclouria dins una concepció més o menys providencialista, on l'ajut diví ha orientat el sentit de les batalles.

Aquests referents històrics es podrien classificar en tres apartats cronològics que s'encasellen un a cada una de les grans edats històriques. Així:

Edat Mitjana

Batalles a la pròpia península ibèrica o zones veïnes, contra els àrabs, per l'expansió dels regnes peninsulars cristians. Referents històrics importants:

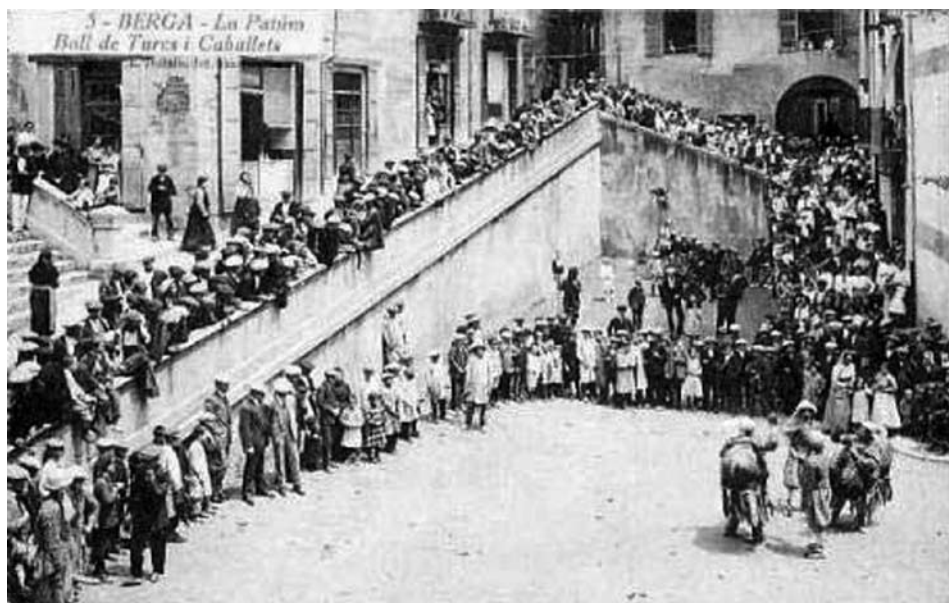
1212, la batalla de Las Navas de Tolosa, prop de Jaén. Victòria de l'exèrcit format per una coalició de reis peninsulars (Alfons VIII de Castella, Pere I el Catòlic, de la corona catalanoaragonesa, i Sanç VII de Navarra) contra el califa almohade Muhammad. **Dansa de moros i cristians** (Reus, s. a.).¹⁵

1229 i 1238, la conquesta de Mallorca i València, per Jaume I. **Ball de moros i cristians** restaurat a Tarragona (Santa Tecla, 1999).

13.- Hem transcrit el text del consell a l'annex documental final.

14.- Text transcrit també a l'annex documental final.

15.- Referència genèrica, sense precisar any. La dona Ramon Violant en base a Bofarull, *Festas de Reus, a Etnografia de Reus i la seva comarca*. Reus, 1955 (facsimil, Barcelona, 1995), pàg. 32 [692].

Targes postals. Ball de turcs i cavallets a Berga, i ball de cavallets a Olot.

1492, la conquesta de Granada. Consta que ja el 1482 acudiren més de mil cinc-cents catalans a Còrdova, a les ordres de Galceran de Requesens, per lluitar en la campanya contra el regne de Granada. **Ball de moros i cristians**.¹⁶

Edat Moderna

La característica general de les batalles d'aquest període és que són sempre contra els turcs per frenar l'expansió de l'Imperi Otomà.

1571, la batalla de Lepant. La Lliga Santa, manada per Joan d'Àustria, combat l'exèrcit turc. Hi ha participació de naus catalanes i marineria, al comandament de Lluís de Requesens. **Dansa de galeres i cavallets** (Reus, s. a.).¹⁷ **Ball de les Galeres** (Vilanova i la Geltrú, s. a.).¹⁸

1683, l'alliberament de Viena del setge turc per l'exèrcit de la Lliga Santa. **Baile del sitio de Viena** (manuscrit conservat a La Llacuna i representat a Pontons el 1842 amb alguns canvis).¹⁹

1686, la conquesta de Buda per l'exèrcit de la Lliga Santa, manat per Carles de Lorena, amb participació de catalans. **Ball de Buda**, a Bellpuig (Santa Creu de Setembre dels anys 1764, 1771, 1776, 1787 i, probablement, 1796);²⁰ a Cervera (el 1807, per la celebració de la nova plaça de regidor oferta a Godoy, el Príncep la

16.- Ref. donada per Manuel Milà i Fontanals, que tramet a Llobet. Vegeu l'estudi de Manuel Milà i Fontanals, "De algunas representaciones catalanas antiguas y vulgares" a *Revista de Catalunya*, tom II (Barcelona, 1862), pàg. 19-31, 69-77, 119-128 i 263-284, en concret a la pàg. 276.

17.- Mateixa font que a la nota 15, pàg. 33 [695].

18.- Dada donada per Eloi Miralles a "Actualitat i bibliografia dels balls parlats al Penedès", dins D. A., *Els Balls Parlats a la Catalunya Nova (Teatre Popular Català)*, Ed. El Mèdol (L'Agulla, 11), Tarragona, 1992, pàg. 51-68, pàg. 61.

19.- Primera referència donada per Manuel Milà a "De algunas representaciones", op. cit., pàg. 276. En fa una descripció força més detallada a "Orígenes del teatro catalán" dins *Obras Completas del Doctor D. Manuel Milá y Fontanals* (Coleccionadas por el Dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo, de la R. A. E.), tom 6. *Opúsculos literarios (tercera serie)*. Librería de Álvaro Verdaguer. Barcelona, 1895, pàg. 203-379. Ens interessa, per prendre model en allò possible, de cara a la reconstrucció del Ball de la conquesta de Buda. Diu, en concret: "Uno de los más aparatosos es de moros y cristianos ó sea del sitio de Viena. Figúrase en él un castillo; preséntanse dos filas de moros y cristianos que dan tres pasos adelante y tres pasos atrás. Desfilan luego, quedan los cristianos al lado del castillo, mientras los moros le dan la espalda. Peroración del gobernador del castillo, en que dice que

Se admiran todos los cielos
Al ver que lunas se atreven
A eclipsar el sol de Austria,
Casa más antigua y bella,

Califica á Leopoldo de Austria de «la prenda más discreta de la alta casa de España», y anuncia que se van aproximando un gran Visir, un Bajá, un Muley (en romance, dice después, capitán), un Garaf, etc. Retírase después detrás del castillo, da órdenes y dialoga después con dos soldados. Música. Salen los moros. El gran Visir anuncia su empresa, enumera sus jefes, habla con ellos, etc. Sale un espía que sabe hablar siete lenguas y que preso en Buda ha reconocido la gente principal. Dan voces de mando el gobernador y los moros. Garaf va de embajador, y en un largo discurso propone la rendición. El gobernador se mantiene animoso por esperar al rey de Polonia. Llega éste después de tres asaltos infructuosos. Pelea y dialoga con el gran Visir. Vienen el Duque de Lorena, el príncipe Alejandro, el Duque de Baviera, etc. Llegan el espía y un rebelde y los dos hacen gestos que excitan la risa. Un espía cristiano habla con el Duque de Lorena. Los moros se disponen para el ataque. Oración de los cristianos. Sale un Ángel que entrega un crucifijo al Gobernador. Tres asaltos. Nuevas embajadas. Batalla. El de Polonia hace deponer las armas al gran Visir, pero luego le induce á ser cristiano y se las devuelve. Todos y la música concluyen diciendo: «Viva María, viva el Santo Cristo de la Llacuna»." (pàg. 280-281).

20.- Al nostre estudi "El teatre a Bellpuig durant l'edat moderna", op. cit., pàg. 29.

Paz; i potser també, més avançat el XIX, en la festa de Sant Magí;²¹ a Tarragona (Santa Tecla, el 1880 –per un grup de Bràfim–).²²

Edat Contemporània

Guerres al nord d'Àfrica, contra el Marroc.

1859-1860, la campanya del Marroc, també anomenada guerra d'Àfrica. El general Prim hi manà una divisió de reserva formada en bona part per voluntaris catalans. Fou llorejat per les victòries aconseguides. **Ball dels voluntaris d'Àfrica**, a Reus (1860),²³ a Tarragona (Santa Tecla, 1877, 1899) i a Vimbodí (1883).²⁴ També a Sant Pere de Ribes, Sitges i Vilanova.²⁵

PROPOSTA D'UNA RECONSTRUCCIÓ

Fem aquesta proposta a cavall entre les dades que en tenim aquí, la represa del ball de moros i cristians de Tarragona descrita per Eloi Miralles²⁶ i la referència, també, al “dance” aragonès, prou similar.

És clar que ha de ser un ball parlat, així que, els parlaments (de l'Àngel i el Diable) i diàlegs, caldrà fer-los de nou perquè no hi ha constància que se n'hagi conservat cap.

Quant a personatges, l'ideal podria ser vuit cristians amb cavallet (entre ells, el capità cristià), setze turcs, tots a peu (vuit, tot comptant el capità, per lluitar abans d'arribar al castell i uns altres vuit, amb capità inclòs, defensors del castell), l'Àngel i el Diable macer. Els músics.

21.- Vegeu “El teatre a Bellpuig”, op. cit., pàg. 31-32. Aquí és interessant recordar el que en diu Joan Amades, tot i saber que no és del tot fiable, en referència a la festa de Sant Magí, a Cervera: “Temps enllà s'havia representat el ball de Buda, variant del de moros i cristians que tractava de figurar la presa de la ciutat de Buda, representada per un Castell de fusta que hom muntava a la plaça i que es disputaven els dos bàndols amb diverses alternatives de pèrdua i de conquesta per ambdues parts. Intervenien personatges a cavall que donaven major vistositat a la facècia. La vigília feien una passada a tall de cavalcada, en la qual prenen part tots els ballaires, que llueïen ostentósament els vestits. Tots anaven muntats; voltaven per tota la població, i gairebé revestia tanta importància la passada de la vigília com la mateixa del dia de la representació.” Joan AMADES, *Costumari català. El curs de l'any*, volum IV (Barcelona, 1983 –ed. facsimilar de Barcelona, 1953–), pàg. 877 i 883.

22.- Vegeu Jordi BERTRAN, “Inventari dels balls parlats documentats al «Diario Mercantil de Avisos y noticias» i al «Diario de Tarragona». 1856-1900”, dins D.A., *Els balls parlats a la Catalunya Nova*, op. cit., pàg. 217-219, pàg. 218.

23.- Dada donada per Salvador Palomar i Lourdes Albi a “Inventari d'entremesos, balls parlats i danses de processó (Baix Camp i Priorat)”, dins D. A., *Els Balls Parlats a la Catalunya Nova*, op. cit., pàg. 226-231, pàg. 231.

24.- Dades donades per Jordi Bertran a “Inventari dels balls parlats...” op. cit. També consta un enigmàtic “Serrallonga de Àfrica” a Falset per les festes de Santa Càndida (pàg. 219). Jordi Bertran i Salvador Palomar parlen de l'inici d'aquest ball en una recepció al general Prim realitzada per Reus, la seva ciutat nadiua, el 1860 (Jordi BERTRAN, Salvador PALOMAR, “La dramaturgia festiva”, a *Tradicioniari. Enciclopèdia de la cultura popular a Catalunya*, vol. 6, 205-278, pàg. 219-220).

25.- Referències donades per Eloi Miralles, op. cit., pàg. 61. No dóna dates de representació; sí que afirma haver vist un manuscrit antic en català que duu el títol *Ball en drama o historia dels voluntaris de Catalunya en Àfrica* (Ibidem).

26.- *El ball de turcs i cavallets: La Creu contra la Mitja Lluna*. Ajuntament de Tarragona (Quaderns de la Festa Major, 14). Santa Tecla. Tarragona, 1999.

Dibuix del ball de cavallets de Reus (Andreu de Bofarull i Brocà, segle XIX).

Utilatge dels cavallers cristians: casc –daurat el del capità i platejat els dels altres, com diferencien a Tarragona, per exemple–, espasa i escut.

Utilatge dels vuit turcs combatents a peu: turbants (diferenciat també, el del capità), escut i simitarra.

Utilatge dels vuit turcs defensors del castell: turbants (diferenciat també el del capità), i trabucs.

Els músics: música de vent (quatre dolçaines) i de percussió (caixa i timbal fondo), si seguim el model adoptat en la reconstrucció a Tarragona. Flabiol i tamborí, si seguim les indicacions històriques d'aquí.

Dues activitats bàsiques:

La desfilada, si es vol respectar les tradicions, feta el vespre anterior. Amb els músics d'acompanyants, i passos coreogràfics només de desfilada. Sense cap diàleg ni cant.

La lluita, l'endemà, dia principal de la festa, al migdia, a la plaça del poble, després que es repeteixi la desfilada del dia anterior, però tot situant-se ja en els llocs de lluita, en acabar.

Inici, el Diable macer passa a l'entorn, tot obligant la gent a deixar lliure l'espai escènic.

L'Àngel, amb una lloa (planteja allò que veuran i demana silenci i atenció). Passa la seva espasa al capità dels cristians.

VILAFRANCA
DEL PANADES, 70

"BALL DELS DIABLES"

CUYÀS

Ball de diables a Vilafranca del Penedès (foto Cuyàs). Al centre s'hi veu el possible diable macer.

Grup de vuit cavallets cristians i grup de vuit turcs/àrabs a peu²⁷ fan les coreografies de lluita, a cops d'espasa contra simitarra, amb crits d'ànim de part dels capitans respectius. La coreografia, és la típica del ball de moros i cristians.

L'Àngel anima els turcs/àrabs a convertir-se. Aquests es converteixen i llavors, els vuit cavallers cristians i els vuit lluitadors a peu emprenen l'assalt del castell, on es troben els altres vuit turcs, com a defensors.

Aquí, el Diable macer fa un parlament de queixa del canvi de situació; tot i així, troba consol en el triomf de malifetes que han anat succeint durant l'any a la població (i aquí hi ha la part de sàtira a fets contemporanis, bàsicament d'institucions públiques, que caldrà variar cada any). Torna a fer passada per mantenir lliure d'espectadors l'espai teatral.

Els defensors tiren amb fogueig i cauen així alguns dels assaltants, però acaben els assaltants, amb espases i simittarres, fent rendir els defensors i conquerint el castell. Crits d'ànims dels capitans.

L'Àngel fa entonar als guanyadors un cant de gràcies a Déu per haver aconseguit la victòria. Salva final, amb crits de victòria.

27.- Poden vestir de manera diferent als vuit turcs defensors; per exemple, en la idea de diferenciar un exèrcit àrab que de primer combat al costat dels turcs i després passa a l'altre costat, i pot veure també els turcs com a enemics seus. També cal ressaltar que en les notícies antigues només duen espasa els cristians i simitarra els moros, sense escuts; avui, però, és habitual que uns i altres duguin també escuts.

ANNEX DOCUMENTAL

Bellpuig

1686, octubre, 13

Determinació del Consell respecte a la celebració de la conquesta de Buda, en què misser Gomà els ha informat de la carta rebuda dels senyors de la baronia. Resolen que ho decideixin els paers.

Arxiu Municipal de Bellpuig, Fons Municipal, *Llibre de consells, 1684-1699*, f. 47 v.

Jesús, Maria, Joseph, convocats y con[gre]gats als 13 de octubre de 1686

Isidro Eixalà, Batlle

Luis Font

Fr[ances]ch Galitó

Joan Fàbregues

phaiés

Joseph Vilamajor

Fr[ancis]co. Tarós

Joan Alsís

Pere Gomar

Isidro Copons

F[rances]ch Inigo

Joseph Gaia

Joan Flores

Nicolau Panellas

Joan Vilamajor

Silvestre Obrador

Ramon Fuster

Pere Orós

Jaume Granyó

Joseph Mosset

(...)

Fou proposat per dit Sr. phaiier en cap com Mr. Gomar à donat un cartel de sa Illma. en què consiste en que los Srs. Reverents canton un Tè Deum laudamos ab la isistència del poble. Vostres mercès hoiran lo tenor de dit cartell, que és per la Victòria de Buda. Vegen lo que volen que's fase, que no's farà més del que deliber[ar]an.

Fou determinat que's deixo a la dispusició dels Srs. phaiés.

Cervera

1686, novembre 12

Rebuda carta del virrei en què se'ls demana que celebrin la presa de Buda, paers i prohoms prenen una colla de determinacions al respecte per fer una bona celebració.

Arxiu Comarcal de la Segarra, Fons Municipal, *Llibre de Consells, 1677-1690*, f. 185 v.

A la qual magnífica Promenia fonch per dits senyors de Pahers proposat que sa excel·lència lo senyor virrei Marquès de Eleganés ha scrit el senyor veguer participés a la present vila y demés pobles de la vegueria que sa Magestat que Déu guarde li scriu se fasse en lo present Principat algunes demostracions de alegria y acsió de gràcies de la presa de Buda y alguns sufragis per les ànimes dels fells Christians són morts allí y ja saben vostres mercès que la 24a pasada se dexà a la bona disposició dels senyors Pahers y persones a ses mercès ben vistes. Per so vegen vostres mercès lo fahedor.

Sobre la qual proposició fonch deliberat que se fessen festes ab una professó general per la vila en acsió de gracies y lo matí se tingue Nostre Senyor patent en la parroquial y lo endemà se fasse un ofici de diffunts ab assistències de tots los religiosos dels convents y los senyors de Pahers ho consulten ab la reverent Comunitat; y per aquexos dos dies previnguin predicadors. Per lo de les lluminàries, que se fassen dos dies antes de la professó y la metexa nit, y que se pose en la casa de la vila sis atxes y demés llum aparexerà, y als senyors de Pahers los sien donades sis atxes, e quiscú dels de Consell y officials de la Casa de la Paheria, los donen per fer dites lluminàries tres lliures de candeles de sèu a quiscú y dos lliures a quiscun demanent del Consell de 24a.